

Makale Geliş | Received: 19.09.2019
Makale Kabul | Accepted: 07.10.2019
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.618173

Gül Nihal KUL

Arş. Gör. Dr / Res. Asisst. Dr.
Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gümüşhane-TÜRKİYE
Gumushane University, Faculty of Letters, Department of Turkish Language and Literature, Gumushane-TURKEY
ORCID: 0000-0001-5671-0237
gulnihalinal@gumushane.edu.tr

Keçecizâde İzzet Molla'nın *Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr*'ında Sosyal Olaylar

Öz

Keçecizâde İzzet Molla; XIX. yüzyılın başlarında yaşamış, döneme eserleriyle katkı sunmuş önemli bir şair ve devlet adamıdır. Osmanlı Devleti'nin hem edebî hem siyasi arenada en buhranlı döneminde yaşayan Keçecizâde İzzet Molla; dönemin sosyal yaşantısına kayıtsız kalamamış, özellikle en hacimli eseri olan *Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr*'da II. Mahmud'un saltanat yıllarına tekabül eden süre içerisinde başta İstanbul olmak üzere İmparatorluk sınırları içinde ve dışında dönemin siyasi, askerî ve kültürel faaliyetlerine, mimarî, mali ve idari yapısına ait tüm detayları beyit beyit eserlerinde işleyerek tarih bilimine katkıda bulunmuştur. Çalışmada şairin kaleme aldığı manzumelerden hareketle binlerce kişinin can verdiği Halep ve Antep depreminden Mısır Çarşısı yangınına, av ve gümüş yasağından Vesta takımyıldızının görülmesine, kıyafet reformundan kitlesel ölümlere sebep olan hastalıklara kadar toplumun çeşitli katmanlarını etkileyen başlıca toplumsal olaylar ve doğal afetler ele alınmış, dönemin toplum hayatına ilişkin unsurlar incelenmiştir. Bu bakımdan şairin eseri hem olayların ve mimari eserlerin tarihinden, içeriğinden bahsetmesi hem de günlük hayatın akışında var olan veya meydana gelen olay ve uygulamaları yansıtması bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca bu çalışmada elde edilen veriler ile dönemin sosyal panoraması üzerinde durulmuştur ve 19.yüzyılın güncel meselelerine değinilerek disiplinler arası içerik değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Keçecizâde İzzet Molla, 19th yüzyıl Osmanlı Devleti, Sosyal Hayat, Toplumsal Felaketler.

Social Events in Keçecizâde İzzet Molla's *Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr*

Abstract

Keçecizâde İzzet Molla was an important poet and statesman who lived in the early 19th century and contributed to the period with his works. Keçecizâde İzzet Molla, who lived in the most depressed period of the Ottoman Empire in both the literary and political arena, could not remain indifferent to the social life of the period. Especially in his most voluminous work *Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr*, II. During the period corresponding to the reigns of Mahmud, he contributed to the science of history by processing all the details of the political, military and cultural activities, architectural, financial and administrative structure of the period within and outside the borders of the Empire, especially in Istanbul.

In the study, the main social events and natural disasters affecting the various layers of society from the Aleppo and Antep earthquakes, the Egyptian Bazaar fire, the hunting and silver prohibition, the Vesta constellation, the costume reform and the mass deaths caused by the poet's poems. The elements of social life of the period were examined. In addition, social panorama of the period was made with the data obtained in this study. Interdisciplinary content assessment was made by addressing current issues of the 19th century. In this respect, the poet's work is very important in terms of both mentioning the history and content of events and architectural works and reflecting the events and practices that exist or occur in the flow of daily life.

Keywords: Keçecizâde İzzet Molla, Ottoman Empire during the 19th Century, Social Events, Social Disaster.

Giriş

Türk kültür ve medeniyetinin önemli bir taşıyıcısı olan klasik Türk şiirinde hem Türk dilinin inceliklerini, sanatkârane söyleyişlerini hem de Türk kültürünü, gündelik hayatın pek çok detayını bulmak mümkündür. Bazı araştırmacılar tarafından klasik şiirin halktan kopuk, yüksek zümreye ait elit bir dünyası olduğu dile getirilmiş olsa da yapılan araştırmalar bu düşüncenin gerçeği yansıtmadığını göstermektedir. Klasik şiir; din, tasavvuf, tarih, sosyal hayat, ilim, felsefe ve astronomi gibi birbiri içine geçmiş çok çeşitli kaynaklardan beslenmektedir. Klasik Türk şairleri de bu kaynaklardan aldıkları ilhamı geleneğe bağlı kalarak ince, zarif, veciz ancak kapalı bir şekilde estetize ederek şiir kalıbına dökmüşlerdir.

Keçecizâde İzzet Molla, XIX. yüzyıl başlarında tam bir durgunluk ve inhina içine giren (Korkmaz 2000: 110) klasik Türk şiirinin son büyük temsilcisidir. İzzet Molla hem divanındaki manzumelerde hem de mesnevilerinde mahallî renkleri ve yerli unsurları sıkça ve başarıyla kullanmış, nazirecilik ve Mevlevîlik kültüründen etkilenmiştir. Mesnevîde Şeyh Gâlib’den, kasidede Nefî’den etkilenmiş ancak onlar kadar başarılı olamamıştır. Klasik Türk şiirinin dış formuna bağlılığını sürdürmüş ancak şiire kendine özgü farklılıklar ve yenilikler kazandırabilmiştir.

İzzet Molla, kırk üç yıllık kısa ömrüne yedi eser sığdırmıştır. Şairin hemen hemen tüm eserlerinde XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin geçirmiş olduğu değişim/gelişim/batılılaşma süreçlerini, dönemin tüm karmaşasını bulmak mümkündür. Şairin en hacimli eseri olan *Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr*’da sosyal hayatı ihtiva eden unsurlar tüm yönleriyle tarafımızca incelenmiş, ayrıntılı bir doktora tez çalışması hazırlanmıştır. Bu çalışmada dönemin genel özellikleri, mimari yapısı, özellikle Sultan II. Mahmud’un saltanat yılları, eğlence hayatı, sağlık ve eğitim alanındaki gelişmeler beyitler eşliğinde işlenmiş, dönemin kimliği ortaya konmuştur. Bu çalışmada tezimizde ön plana çıkan, dönem boyunca etkili olan ve toplumun genelini etkileyen siyasi tabanlı sosyal hareketlilikler, toplum hafızasında derin etkiler bırakarak kitlesel ölümlere sebep olan hastalıklar, belli ritüel ve döneme özgü yasaklar derlenmiş; dağılma sürecine girerek merkezî otoritesini, siyasi, askerî ve mali idaresini kaybetmiş bir devletin ayakta kalma mücadelesi gösterilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada Ömür Ceylan ve Ozan Yılmaz tarafından Latin alfabesine aktarılarak yayımlanan *Hazâna Sürgün Bahâr-Keçecizâde İzzet Molla ve Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr* (Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2005) adlı çalışma esas alınarak adreslendirme yapılmıştır.

Antep ve Halep Depremi

Deprem, toplumsal zeminde travmalara sebep olan doğal afetlerden biridir. Sebep olduğu etkiler, depremin yaşandığı zamana, şartlara, gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermekle birlikte toplumu derinden sarsması her zaman depremin değişmez gerçeğidir.

Yaşadığımız coğrafya, üç ana fay hattı üzerinde bulunmaktadır. Bu fay hatlarından Doğu Anadolu Fay Zonu’nda; Hatay, Kahramanmaraş, Adıyaman, Malatya ovalarından Bingöl’e uzanan hat boyunca milattan önce başlayan tektonik hareketlenmeler ile günümüze kadar uzanan süreçte pek çok farklı şiddette yer sarsıntısı meydana gelmiştir. 1821/1822 yıllarında bu fay hattının etki alanına giren Gaziantep, Antakya, İslahiye ve Halep arasındaki bölgede büyük ölçekli bir deprem meydana gelmiş, binaların birçoğu yerle bir olurken kalanların çoğu büyük hasar görmüş, dolayısıyla enkaz altında kalan binlerce insan ölmüştür. Geçmiş yıllar göz önüne alındığında bu bölgede son beş yüz yılın en büyük ve uzun süreli depremi meydana gelmiştir (Madran 2012: 25).

Özellikle Gaziantep yöresine ait Şer’i Mahkeme Sicillerinden 1822 depremine ait kayıtlar tespit edilmiştir. Bir tarihçi titizliğiyle olmasa da döneminde meydana gelen her önemli durumu ve olayı nazımla kayıt altına alan şair İzzet Molla da toplumsal travmalara sebep olan deprem için tarihe bir not düşmüştür. Şair, depremin Antep ve Halep’te büyük hasara sebep olduğunu, kısa bir süre önce İstanbul halkının da büyük bir yangın felaketi yaşadığını bildirmektedir:

Oldu İstanbul ahâlîsi harîka râzı
Yere geçdikde bu yıl şehr-i ‘Ayntâb u Haleb

Tutuşup her birinin dâmen-i sabrı dediler
Bize yangın yetişir zelzele verme yâ Rab

(Manzume, 54/1-2)

Şair, örnek beyitte Gaziantep şehrini yerle bir eden şiddetli depremden geriye bir tek Gaziantep’e mal olmuş XIX. yüzyılın meşhur dîvân şairlerinden Ayntablî ‘Aynî’nin namının kaldığını söyleyerek depremin yıkıcı etkisini gözler önüne sermiştir. Ayntablî ‘Aynî’nin II. Mahmud tarafından mümeyyizü’ş-şu‘arâ tayin edilmesi ve Mevlevîliğe yakın duruşu şairin dikkatini çekmiş olmalıdır ki ‘Aynî’yi Antep’in incisi olarak methetmektedir:

İncüsü telef olmadı gitdiyse sadef
‘Ayniyle tesellî bulurum bu kedere

Ol şâ’ir-i meşhûr ile kaldı nâmı
Geçdiyse ne gam şehri ‘Ayntâb yere

(Kıt’a, 68)

Bazı hadislere dayanarak dünyanın, öküzün ve balığın üzerinde olduğu, bunların başını hareket ettirmesiyle de depremler meydana geldiği söylenir. Öküz ve balıktan kastın, iki önemli geçim kaynağına vurgu yapmak mı, yoksa burçlara atıf yapmak mı olduğunu tam olarak bilemiyoruz, ancak dünyanın öküzün boynuzlarında olduğu inancının bir uzantısı olarak şair, üst üste yaşanan depremlerden kastın âlemi yıkmak, yok etmek olduğunu düşünmektedir:

Durma ey gâv-ı zemin n’olsun tekâsülden murâd
‘Âlemi yıkmak ise gâhî tezelzûlden garaz

(Gazel, 242/3)

Mısır Çarşısı Yangını

İstanbul hem Bizans ve Osmanlı Dönemlerinde hem de Cumhuriyet Dönemi’nde coğrafi konumu itibariyle stratejik bir öneme sahiptir. İstanbul, bir yandan Balkanlar ve Avrupa’ya diğer yandan Kuzey Akdeniz ve Arabistan Yarımadası’na uzanan bir transit ticaret yolu üzerinde bulunduğundan en canlı ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Deniz ticaretinde transferin daha kolay yapılabilmesi için özellikle limana yakın yerlere ticaret merkezleri kurulmuştur. Eminönü de bu merkezlerden biridir.

Tarihî Mısır Çarşısı, Eminönü’nün sahil kısmında yer alan önemli ticaret merkezlerinden biri olarak günümüze kadar ulaşan pazar alanlarından biridir. Genellikle Mısır’dan gelen ürünlerin satıldığı çarşı, XVIII. yüzyıldan itibaren Mısır Çarşısı olarak anılmıştır. Mısır Çarşısı genellikle ahşap yapılardan oluştuğu için tarih boyunca pek çok kez yangınlara maruz kalarak büyük ekonomik kayıplara sebep olmuştur. Şair, sosyal hayat düzeni içerisinde dinî ve ticari faaliyetlerin bir arada yürütüldüğü bir merkez olan Mısır Çarşısı’nda büyük bir yangın çıktığını belirtmiş, ancak bu yangının tarihi hakkında bilgi vermemiştir. Şairin nazmından edindiğimiz bilgiye göre çarşının birçok kapısı vardır, yangın bu kapılardan aktarlara tahsis edilen Ketenciler Kapısı’nda başlamış, Tahmîs Kapısına kadar ulaşmış her yeri yakıp kül etmiştir:

Bir şu’le Ketancılarbaşında
Oldu öreke misâli ser-keş

Bârân değil felek su sepdi
Tahmîs önünü kavurdu âteş

(Kıt’a, 52)

Av Yasağı

Av, ilk çağlardan bugüne insanların hem geçim kaynağı olmuş hem de hayatı idame ettirebilmek için yemek ihtiyacının karşılanmasını sağlamıştır. Zaman içerisinde yerleşik hayata geçen ve tarım ile geçimini sağlayan toplum için avcılık, boş zamanları değerlendirme ve askerî amaçlı hem halkın hem de devlet ricalinin ilgisini çekmiştir. İlk Türk toplumlarından Osmanlıya, Osmanlıdan günümüze kadar süregelen av etkinliği için zaman içerisinde ihtiyaçlar doğrultusunda yasal ve ekolojik tedbirler alınmıştır.

XIX. yüzyılda saltanatı hüküm süren Sultan II. Mahmud da diğer Osmanlı sultanları gibi av merasimleri düzenlemiş ve avcılık ile ilgili kanunlar çıkarmıştır. 1818’de korulukların korunamaz hale gelmesi, ehil olmayan kişilerce aşırı avlanma yapıldığına dair şikâyetlerin artması üzerine Sultan II. Mahmud Rumeli valilerine ve kadılarına bir ferman yazarak bu duruma engel olunmasını istemiştir (Kahraman 1995: 207).

Sultan II. Mahmud, aşırı avlanma ve korulukların tahribine yönelik tedbir almasının yanı sıra bir de kıyafet reformuyla bazı özel hayvanların kürkleri için avlanmalarının da önüne geçmiştir. I. Abdülhamid döneminde giyim kuşamla ilgili alınmış kararlar XIX. yüzyılda da uygulanmaya devam etmiştir. Uşakların, hizmetçilerin, esnaf ve sanatkârların devletin ileri gelen memurlarına özgü pahalı kürklerinden giydikleri görülmüş ve bu giyim tarzını devam ettirebilmek adına uygunsuz işlere meylettikleri fark edilince bu zümrenin samur, vaşak, kâkûm, samurnâfe cinsinden kıyafetler giymeleri yasaklanmıştır. Bu yasaklarla statü farkını gösteren bir sembol olmaktan çıkan kürk çeşitlerinin kullanımı gittikçe azalmış, Sultan II. Mahmud’un 11 Nisan 1829 tarihli kıyafet nizamnamesi ile de devlet erkânının kürk kullanımının önüne geçilmiştir. (Rasim 1994: 141-142). Şair İzzet Molla, sevgilinin parlak ve beyaz sinesini kâkûma; simsiyah rengi ile de saçlarını samura benzetmekte ve sevgilinin bu ihtişamını, güzelliğini rakiplerden sakınmakta, kürk yasağını hatırlatmaktadır:

İşitmedin mi yasâğ-ı semûr u kâkûmu
Nedir o sîne a zâlim nedir o gîsûlar

(Gazel, 148/2)

Hemen her dönemde av hayvanlarının neslini korumak amacıyla yasaklar getirilmiştir. Av yasağı başladığı dönemlerde yasağa uymayan avcılara ağır cezalar verilmiştir. Örnek beyitte avlanmaya çıkan avcının, av yasağı çıktığından haberi olmasa dahi gerekli cezayı alacağı vurgulanmıştır. Bu ceza, avcının kendi elinden çıkan okun yine avcıya isabet etmesi şeklinde kurgulanmıştır:

Nehy-i sayd eylese de vermemiş olsa haberin
Dest-i sayyâdı urur ‘avdet edip atdığı tîr

(Kaside, 33/37)

Gümüş Yasağı

Osmanlı Devleti, XVII. yüzyıla kadar güçlü bir ekonomiye sahipti. Güçlü bir para politikasına sahip Osmanlı ekonomisinde, darphaneyi besleyen yegâne kaynak piyasaydı. Osmanlı Devleti, çok miktarda yabancı sikkeyi tedavül ettiği için canlı bir piyasaya sahipti. Maden ocaklarından temin edilen altın ve gümüş ile para basmak, piyasadaki temin edilen sikkelerle para basmaktan daha çok kazanç sağlıyordu (Bölükbaşı 2016: 97). Ekonominin bekası için, herhangi bir aksama olmadan mümkün olan en yüksek miktarda, en düşük maliyetle maden teminin devamlılığına yönelik tedbirler alınıyordu. Maden ocaklarından temin edilen kıymetli madenin tamamına yakını darphaneye getiriliyor, esnafa altın ve gümüşün hammaddeleri darphane tarafından veriliyordu (Bölükbaşı 2013: 113-115).

XVII. yüzyıldan sonra hemen her alanda başlayan gerileme ekonomi üzerinde de hissedilmeye başlanmıştı. XIX. yüzyıla gelindiğinde Sultan II. Mahmud’un üst üste yaptığı tağşiş uygulaması ile bütçe bir miktar toparlanmaya başladıysa da H. 1237/M. 1822’de hazine acilen nakit paraya ihtiyaç duyuyordu. Rum isyanı sonrası artan masraflara acilen bir çözüm bulmak amacıyla Padişah sık sık devlet ricaliyle toplantılar düzenliyordu. Şeyhülislam ve ulemanın da katıldığı uzun müzakerelerin ardından yeni bir sikke basılması, bu sikkenin yüksek ayarlı, düşük vezinli olması ve kıymetli maden kullanımına sınırlama getirilmesi kararları alınmıştı. Ayrıca kıymetli madenler belirli bir fiyat üzerinden toplanarak düşük fiyata toplanan altın ve gümüşlerden basılacak yüksek değerli sikkeler ile yüksek oranda bir gelir sağlanmış olacaktı (Bölükbaşı 2016: 105-106).

Alınan tedbirlere zemin hazırlamak için de Şeyhülislam’a başvurularak askerî masraflar bu kadar yüksekken ve düşman tehlikesi varken bazı istisnaî durumlar hariç altın ve gümüş eşya kullanmanın haram olduğu, bunların Darbhâne-i Âmire’ye teslim edilmesini âmir bir ferman çıkarsa buna uymanın farz olduğu yönünde fetva alınmıştır. Ardından H. 21 Zilhicce 1237/M. 8 Eylül 1822 tarihinde çıkarılan ferman ile kadın ziyneti başta olmak üzere bazı istisnaî alanlar dışında kıymetli maden kullanımı yasaklanmıştır. Herkesin elindeki altın ve gümüşü darphaneye teslimi emredilmiştir. Taşraya da fermanlar yazılmış, ahalinin altın ve gümüşten yapılmış eşyayı buldukları yerdeki valiye, vali yoksa mütesellim veya voyvodalara belirlenen fiyat üzerinden teslim etmesi

talimatı verilmiştir (Bölükbaşı 2016: 106). Şair tarafından bu durum, Padişah’ın mücevherler bağışlayan atının tırnağının Darphane Meydanı’nda görülmesi ile birlikte madenlerin dört bir tarafa saçılması şeklinde tahayyül edilerek aynı zamanda Padişah’ın yaptırım gücü vurgulanmıştır:

Açıldı sù-be-sù Darbhâne Meydânında ma’denler
Süm-i rahş-ı güher-bahşı yarınca sahn-ı pehnâyı

(K. 9/15)

Şair; gümüş, ay ve sevgilinin yüzü arasındaki benzerlikten yola çıkarak kendi dönemini kapsayan bu yasağı mısralarına taşımıştır:

Gümüş yasağını gûş etmemiş mi meh-rûlar
Nedir o sâ'id-i sîmîn nedir o bâzûlar

(G. 148/1)

İçki Yasağı

İslamiyet’te, İslam öncesi Arap toplumlarında biraz da içtimaî ve iktisadî şartların, zevk ve eğlenceye düşkünlüğün bir uzantısı olarak yaygın bir içki tüketim ve ticaretinin olduğu, içkinin diğer birkaç unsurla birlikte Arap şiir ve edebiyatının ana temalarından birini teşkil ettiği, içki üretimi, içki türleri ve içki meclisleriyle ilgili zengin bir kültür ve geleneğin bulunduğu bilinmektedir (Demirci 2000: 458). İslamiyet’i kabul eden toplumlarda içki, haram kılınmış ve tedricen yasaklanmıştır. Bir İslam devleti olan Osmanlı Devleti’nde de Müslümanların içki içmesi, üretmesi ve ticaretini yapması yasaklanmıştır. Ancak etnik yapı içerisinde Müslümanlarla birlikte Yahudiler, Hristiyanlar ile diğer din ve mezheplere mensup kişiler de bulunmaktaydı. Gayrimüslimlere inançları gereği içki içmek yasak olmadığından yasak kapsamına girmemiş, ‘rızık makulesinden’ sayılmıştır. Bu açıdan ticareti, üretimi ve nakliyesi kanunlar dâhilinde olmak şartıyla gayrimüslimlere içki içmek ve bulundurmak serbestti (Köse 2007: 116). Şair, meyhanelerin gayrimüslimlerin tekeline geçmesi ile rindlerin yaşadığı mağduriyeti beytine taşımış, rindlerin Rum meyhanecilerden çektiği sıkıntının iki kat arttığını, mey yasağı gelmiş olsa da pervanenin her gece aşk şarabına kanacağını ifade etmiştir:

Meyhâneler kapandı kalıp Rûma münhasır
Mestân iki kat uğradı Rûmun belâsına

(Gazel, 466/7)

Her şeb sülâf-ı âteşe elbette kanmalı
Pervâne ‘İzzetâ bakamaz mey yasağına

(Gazel, 477/11)

Yukarıdaki beyitte ifade edildiği üzere Osmanlı Devleti’nde Müslümanların içki içmesi yasak olmasına karşın gizli gizli içki tükettikleri biliniyordu. Hemen her dönemde Osmanlı siyasi iktidarlarına sorun olan içki tüketimi ve meyhaneler için tedbirler alınmış, yasaklara uymayanlara çeşitli cezalar uygulanmıştır. Kanuni Sultan Süleyman, Müslümanların içki içmesini yasaklarken payitahta şarap taşıyan gemilerin yakılmasını emretmiş; I. Ahmet, meyhaneleri yıktırmış; IV. Murad, tütüne, afyona, içkiye savaş açıp yasağa uymayanları astırmıştır. XVIII. yüzyılın sonuna gelindiğinde saltanat koltuğunda oturan III. Selim, yasak kavramını genişletmiş, İstanbul’da Müslüman ve gayrimüslimlerin içki içmeleri ve ticaretini yapmaları yasaklanmıştı. Meyhaneler ve eğlence yerleri kapatılmaya ve yıkılmaya başlanmıştı (Kaynar 2014: 2).

Klasik Türk şiirinin şarap ve şarapla ilgili unsurlar üzerine kurulu bir dünyasının olduğu düşünülürse şairin şarap yasağı için pek çok beyit kaleme alması gayet normaldir. Galata, meyhaneleri ve mevlevihanesi ile meşhurdur. Şair, bu yüzden meyhaneler ve şarap ile ilgili beyitlerinde Galata’yı da anmaktadır:

Devrân-ı kec-‘atâ Galata mevleviyyetin
‘İzzet düşürdü hayf ki sahbâ yasağına

(Gazel, 467/10)

Meyde varken bu galâ olsa da diğer Galata
Yine yetmez sanırım ikisi bir mollâya

(Gazel, 469/10)

Orduların cephelerde savaştıkları sırada yenilgi haberleri İstanbul’a ulaşırken İstanbul’un neredeyse bir eğlence mekânına dönüşmüş olması, özellikle boğazlarda gayrimüslim reaya kayıklarının ve gemilerinin sabaha kadar cirit atmaları, sarhoş ve içkili insanların Topkapı Sarayı’nda padişahın duyacağı şekilde bağırıp çağırarak eğlendikleri ve gezindikleri yerler olması III. Selim’in bu katı politikayı uygulamasına sebep olmuştur (Köse 2007: 117). III. Selim, sadrazama bir hat göndererek son bir kez halkı uyarmıştır.

Padişah’ın gönderdiği hattın sonra Müslüman ve gayrimüslimlere alenen içki içmek yasaklanmış, meyhaneler ve kerhaneler mühürlenmiş, bazı hamamlarda bulunan uygunsuz kişiler gönderilmiştir. Bütün meyhanelerin aynı anda kapatılması devleti mali noktada sıkıntıya düşürecekti. Ağakapısı salmaları, bazı yasakçılar ve kollukların aylıkları meyhanelerden tahsil edilen aylıklarla karşılanıyordu. Bunların aylıklarının ödenmesi, geçimini meyhanelerden sağlayan halkın işsiz kalması hem halkı hem de devleti sıkıntıya düşürecekti. Bundan dolayı bu uygulamanın esasları padişah tarafından sadrazama ve şeyhülislam bırakıldı (Köse 2007: 118). Sadrazam’ın yaptığı görüşmeler neticesinde birkaç meyhanenin açık kalması teklifi şeyhülislam tarafından reddedilmişti.

Meyhanelerde ve kayıklarda mevcut olan içkilerin tuz katılıp sirkeye dönüştürülmesi halkın zararını karşılayamayacağı için on günlük bir zaman verilmiş ve bu sürede Müslüman halk dışındaki reayaya içkilerin satılması uygun görülmüştü. Görevlendirilen zabıtlar eşliğinde hem meyhaneler boşaltılacak hem de Müslüman halka içki satışı engellenecekti. Bu öneri padişah tarafından da kabul edildi. III. Selim’in “Eğer Müslümandan bir kimesne sarhoş görülürse sual kangı kâfirden aldı ise katlolunsun” emri gereği Müslümanlar uzak tutulmuştu (Köse 2007: 118-119):

Şarâb-ı günâha nemekdir şefâ‘at
Olur rîze-i milhle bâde sirke

(Manzume, 29/2)

İçki ve meyhane yasağının takibi, İstanbul’da görevli olan memurlar tarafından yapılıyordu. Bu durum da bazı suistimallerin yaşanmasına sebep oluyordu. Gelen ihbarlardan bazı voyvodaların içki yasağını deldikleri ve rüşvet karşılığı reayanın içki temin etmelerine göz yumdukları anlaşılmaktaydı. Örnek beyitte şair, inzibat memurlarının görevini kötüye kullanarak meyhanecilerle anlaştığından, içki yasağının delindiğinden bahseder:

Gizlice olup bâde-fürûş ile şerîk
Men‘inden eder mi ‘acabâ şahne ferâğ

(Manzume, 63/1)

Osmanlı Devleti’nde de sık sık gündeme gelen yasaklar ile içki fiyatlarının artışı, yakut ile kıyaslanmasına sebep olmuştur:

Çıkdı yine yâkût bahâsına şarâb
‘Âlemde yasağa birisi etse yasağ

(Manzume, 63/2)

III. Selim’den sonra tahta çıkan Sultan II. Mahmud döneminde içki yasağı esnetilmiş, yeniden meyhaneler açılmıştır. Fakat şair, hâlâ o eski zamanlara özlem duymaktadır:

Meyhâneler dahi arıyor eski demleri
Evvelki hây u hûy o çeng ü çegâne yok

(Gazel, 277/4)

Vesta Takımyıldızının Görülmesi

Vesta takımyıldızı, ilk olarak 29 Mart 1807’de Alman gökbilimci tarafından gökyüzünde iğne deliği kadar ışık yayarken görülmüştür. Vesta bir kuyruklu yıldız veya

gezegen olmamasına karşın ilk zamanlar muhtemelen ışık yaydığı için bir kuyruklu yıldız olduğu düşünülmüştür. Keçecizâde İzzet Molla da buna binaen “Târîh-i Tulû’-ı Kevkeb-i Dünbâledâr” başlıklı bir tarih manzumesi kaleme almış, H. 1222/M. 1807’de Batı ülkelerinde gökyüzünde ateşler saçan bir kuyruklu yıldızın görüldüğünü haber vermiştir:

Hayra tahvîl eylesin Bârî Te‘âlâ hükmünü
Doğdu semt-i garbdan bir kevkeb-i âteş-feşân

Burc-ı târîhimde kevkeb noktaldır ‘İzzetâ
Âsumândan ahter-i dünbâledâr oldu ‘ıyân (1222)

(Tarih, 210)

Şair Farsça yazılmış bir gazelinde yine Kuyruklu Yıldız’ı gördüğünü beyan etmiştir:

Nümûd ez-zîr-i zülfeş âşinâ-yı hâl-i yâr imşeb
Sa‘âdet şüd be-men ân ahter-i dünbâledâr imşeb

(Gazel, 35/1)

İstanbul Boğazı’nın Donması

İstanbul şehri, coğrafi konumundan ötürü ani hava değişimlerine maruz kalmaktadır. Bu ani ve sert hava değişimlerine bağlı olarak İstanbul Boğazı’nın 3 kez donduğu bilinmektedir. İlki 401 yılında Bizans İmparatoru Arkadius zamanında, ikincisi 1621 yılında Osmanlı Padişahı Genç Osman zamanında, üçüncüsü ise 1953 yılında Cumhuriyet Dönemi’nde gerçekleşmiştir. Kimi zaman denizin tamamen donması ile Asya ve Avrupa kıtaları birbirine bağlanarak tek bir kara hâlini alırken kimi zaman da suyun tamamen donmasından ziyade iri buz kitlelerinin İstanbul Boğazı ile Haliç’e yığılması şeklinde görülmüştür (Eyice 1997: 264).

İstanbul Boğazı’nın tarih boyunca sadece 3 kez donması; bu tabiat olayına şahit olan insanlara Anadolu yakasından Avrupa yakasına yürüyerek geçme, onu resmetme veya fotoğraflama imkânı sunarken Boğaz’ı donduracak derecede sert bir havanın hüküm sürmesi deniz seferlerinin iptal edilmesine, sosyal hayatın akışında kopukluklar yaşanmasına ve temel gıdalarda fiyat artışlarına sebep olmuştur. Keçecizâde İzzet Molla, kendi döneminde veya kendinden önceki zamanlarda -özellikle yaşadığı coğrafya olan İstanbul’da- toplumda derin yankı uyandıran olaylara karşı her zaman duyarlı davranmış, sanatıyla bu anları tarihe not düşmüştür. Şair, İstanbul halkının birkaç kez şahit olduğu bu doğa olayının sebebinin sevgiliden ayrı kalmak olduğunu söylemiştir:

Tennûr-ı sîneden çıkamaz âh-ı şu‘lesûz
Râh-ı gelûda serdî-i hicrinle dondu buz

(Mukatta‘ât, 91)

Milliyetçilik Fikirlerinin Sebep Olduğu İsyanlar

Osmanlı İmparatorluğu bilindiği üzere kuruluşundan itibaren çeşitli ırk, din, dil ve kültüre sahip toplumlardan teşekkül etmekteydi. Bundan ötürü XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren gelişen ulusçuluk ve bağımsızlık akımı İmparatorluk sınırları içinde de hızla yayılarak XIX. yüzyılın başlarından itibaren birçok isyanın ve yeni sorunların çıkmasına, devletlerarası büyük olayların meydana gelmesine sebep olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu üzerinde emelleri olan devletlerin, özellikle Hristiyan topluluklara aşılacağı bu fikirler yüzünden Osmanlı iç meselelerle meşgul olmuş ve dolayısıyla dış politikada pasif bir konuma düşmüştür. Milliyetçilik fikri ilk olarak Sırp, daha sonra da Yunanların üzerinde akis bulmuş ve dış destekli isyanlar başlamıştır. (Uçarol 1995: 129).

Osmanlı tabiiyetindeki milliyetçi fikirlere sahip Rumlar 1821 yılında Eflak ve Boğdan’da ayaklanmalar çıkmasına sebep olmuşlardır. Boğdan’da isyan bayrağı açan Rumlar, stratejik bir istihkâm merkezi olan Kalas’ta binlerce Müslümanı katletmiş, Müslüman tacirlere ait gemilere el koymuştu. İzzet Molla da Kalas şehrinde çıkan arbedenin sorumlusu olarak Rumlara işaret etmekte, bu kötü günlerin geçip neşe zamanının geldiği, meyhanelerin açıldığı, Rumların gam meclisinden kurtuldukları günleri görmeyi ümit etmektedir:

Bir dem-i neş’e gelip meykedeler açılsa
Rûmdan bezm-i gamı eylese ‘İzzet de halâs

Tuna-i eşkime gark eylesin Allâh anı
Bu kadar ‘arbedenin bâ’isidir şeh-i Kalâs

(Gazel, 238/5-6)

Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan Hristiyan toplumlardan biri olan Rumlar, genel olarak imparatorluğun hemen her bölgesine yayılmakla beraber özellikle Mora, Teselya ve Ege adalarında bulunuyorlardı. Ulus olma fikrine öteden beri uzak olan Rumların aralarındaki tek bağ, dilleri ve Ortodoks Kilisesi’ne olan bağlılıklarıydı (Uçarol 1995: 135).

Fatih Sultan Mehmet’in saltanat dönemlerinden itibaren Rumlara diğer Hristiyan topluluklara verilmeyen haklar tanınmıştı. Çeşitli kademelerde pek çok devlet görevinde bulunan Rumların refah ve güven içinde yaşamaları için gerekli tüm imkânlar

sağlanmıştı. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru liman ticaretiyle uğraşan Rum tüccarlar, Rus himayesini de alarak ticaret ağlarını Güney Rusya’dan Batı Avrupa’ya kadar genişletmiştir. XIX. yüzyıla doğru Osmanlı Devleti’nin içte ve dışta yaşadığı problemleri fırsat bilen Rumlar, yüzyıllardır huzur ve refah içinde yaşadıkları Osmanlı’ya yabancı devletlerin de kışkırtması ve desteği ile ihanet ederek isyanı başlatmışlardır. Amaçları, Avrupa’da yayılan ulusçuluk ve bağımsızlık fikirleri doğrultusunda ilk olarak Mora’da bir Yunan Devleti kurmak ve daha sonra Orta Yunanistan, Batı Trakya, Selanik, On İki Ada, Ege Adaları, Batı Anadolu, Kıbrıs ve Girit’i Yunanistan’a katarak Kuzey Anadolu’da bir Pontus Rum Devleti kurmak, İstanbul’u ele geçirmek ve Bizans İmparatorluğunu yeniden diriltmektir (Uçarol 1995: 136-138).

Ege Denizi ve Mora isyanlarını başlatan Rum denizciler, yabancı bayraklar çekili gemileriyle Osmanlı hâkimiyetindeki Sakız Adası’na saldırmış, diğer adalara geçmek için hazırlıklara başlamışlardı. Sakız, İpsara ve Midilli Adalarında pek çok taraftarı bulunan Rum isyancılar, önlerine çıkan Müslüman, Türk yahut diğer gayrimüslim milletleri ayırım yapmadan katletmiştir. 25 Şubat 1922’de Sultan II. Mahmud bir heyet toplayarak alınacak önlemleri belirlese de Osmanlı Devleti böylesine geniş çaplı isyan hareketinin bastırılması için gerekli hazırlığa sahip değildi. Üst üste alınan başarısızlıklar sebebiyle kısa bir sürede iyi bir donanma ve ordu kuran Mısır valisi Mehmet Ali Paşa’dan Mora ve Girit valilikleri teklif edilerek yardım istendi. 9 Temmuz 1824’te Mehmet Ali Paşa’nın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki ordu ve donanma Rodos ve Girit’e uğradıktan sonra Osmanlı donanması ile birleşerek asilerin eline geçen diğer yerleri de almaya başladı. İpsara Adası da bunlardan biridir (Toprak 2015: 2855-2859).

Osmanlı hükümetiyle İbrahim Paşa komutasındaki 60 gemi ve 16.000 askerden meydana gelen ordu ve donanma Cezâyir-i Bahr-i Sefîd’de/ Akdeniz adalarında eşi benzeri görülmemiş bir başarıya imza atmıştır:

Bârekallâh yine dâver-i Hüsrev-çâker
Bir gazâ eyledi kim misli değildir meşhûd

...
Feth edip Bahr-i Sefîdi kapudan pâşâsı
Eyledi düşmene ebvâb-ı firârı mesdûd

(Tarih, 2/1-3)

İpsara adasındaki Rum birliklerinin nasıl bozguna uğradıkları, Osmanlı donanmasının kahramanca mücadelesi ve başarısı şairin canlı anlatımıyla gözler önüne serilmektedir:

Saldırıp İpsaraya hamle-i merdâne ile
Gemide iplere sarıldı ‘adû-yı merdûd

...

Küştenîler ile yüzden mütecâviz keşti
Dâhil-i dest-i zafer oldu bi-lutfi Ma‘bûd

(Tarih, 2/4-6)

1822 yılında Sakız Adası’nda şiddetli isyanlar yaşanırken Osmanlı Devleti asilere karşı bir dizi önlem almıştı. Hatta bazı eli silah tutmayan Rumlar dahi öldürülmeye başlamıştı. Bu mücadelede gönüllü bulunan bazı askerlerin gözünü ganimet bürümüş, talana başlamışlardı (Toprak 2015: 2855). Ancak şair bu olumsuz durumu gazilerin ceplerinin ve keselerinin çeşitli ganimetlerle doldurulması şeklinde ifade etmeyi tercih etmiştir:

Kıldı emvâl-i ganîmete guzâtın Mevlâ
Kîse vü ceybini gencîne-i envâ‘ı nukûd

(Tarih, 2/7)

Mora’da istenilen zafer elde edilemese de diğer adalardaki Rum isyanı Sultan II. Mahmud emrindeki donanma tarafından bertaraf edilmiş ve şair İzzet Molla tarafından İpsara adasının fethine tarih düşürülmüştür:

İş midir İpsara fethi ana kim etmişdir
Târ-ı tedbîrini Hak celle kaderle meşdûd

...

İptidâ İpsarayı aldı kapudan paşa
Ola mansûr ebü’l-feth-i zamân Hân Mahmûd (1239)

(Tarih, 2/19-28)

Enflasyon Değerlerinin Yükselmesi

Osmanlı iktisat sistemi, diğer çağdaş ekonomilerde olduğu gibi klasik dönemde madeni para rejimini kullanmıştır (Tabakoğlu 2000: 266). Osmanlı ekonomisinde hesap parası son dönemlere kadar akçeydi. XVIII. yüzyıl ortalarında bütçe vs. hesaplarında pâre, XIX. yüzyılda ise kuruş ağırlık kazanmış, aynı yüzyılın sonlarında da lira esas kabul edilmiştir (Tabakoğlu 2000: 274).

Osmanlı İmparatorluğu oldukça geniş bir alana yayılmış ve bu alan içerisinde zamanla yerli ve yabancı pek çok gümüş ve altın sikkeler kullanmıştır. Para darbına ve tedavülüne özel önem veren Osmanlı, parayı bir finansman aracı olarak farklı şekillerde kullanmıştır. Bunlardan Sultan II. Mahmud dönemini ve bizim çalışmamızı ilgilendiren kısmı; zaman zaman sikkelerin ayarını değiştirme yoluyla devlet, tashih-i sikke siyaseti

denilen usulle, paranın itibari değeriyle maden değeri arasındaki farktan kendi lehine yararlanmasıdır (Kaleli 2002: 190).

Osmanlı tarihinde, ekonomik sıkıntılar yaşandığı zaman paranın ayarının ve ağırlığının değiştirildiği tağşiş uygulaması, en sık ve bariz bir şekilde Sultan II. Mahmud’ un saltanatı döneminde görülmektedir. Bunun nedeni, çoğu yenilgiyle sonuçlanan savaşlar, iç isyanların sebep olduğu büyük harcamalar, batılılaşma ve modernleşme hareketi doğrultusunda yapılan ıslahatlar için harcanan paralar ve son olarak sürekli olarak açık veren bütçedir (Cezar 1989: 19). Diğer dünya devletlerinde de tağşiş uygulaması yapılıyordu, fakat bunun sebebi ekonomik krizler değil, maden azlığı idi. Örnek beyitte şair, tağşiş uygulamasının sadece ekonomik zeminde gerekli ve geçerli olduğunu, aşk diyarında ayarı değiştirilmiş paranın geçerli olmadığını ifade eder. Maden değeri düşük, itibarî değeri yüksek parayı gönülde zuhur eden birkaç küçük yaraya teşbih eden şair, bunun övünç kaynağı olamayacağını ifade eder. Çünkü para, maddi hayata ait bir unsurdur, aşk yolunda çekilen içsel/manevi sıkıntılara çözüm bulamaz. Âşıkların gönül derdine daha fazla dert, keder dermandır, âşıklar dertlerin çokluğuyla, perişanlıklarıyla iftihar ederler:

Bir iki dâğla gönül etme mükâbere
Geçmez diyâr-ı ‘aşkda ol nakd-i nâsere

(Gazel, 474/1)

Osmanlı kuruluşunun tağşişinin iç piyasada tedavül eden yabancı sikkeler karşısındaki kur değeri de paralel olarak düşmüş, genel fiyat seviyesi ise sürekli olarak artmıştır. Sayısal veriler üzerinden ise Osmanlı sikkесinin dönemin yabancı paraları karşısında yaklaşık olarak %90 değer kaybına uğradığını, 1780-1850 yılları arasında da gıda fiyatlarının 10 kat arttığını, paranın âdeta pul olduğunu söyleyebiliriz (Pamuk 2000a: 210). Paranın pul olduğu, değer kaybettiği dönemlerde şairin durumu daha da vahimdir, gözyaşı parası bir pul dahi etmemektedir:

Bir pul yerine geçmedi hayfâ nukûd-ı eşk
Yâ Râb düşürme göz göre sen i’tibârdan

(Gazel, 403/4)

Paranın değer kaybına bir de ekonomik kriz eklenince ticari hayatta belirgin bir durgunluk yaşanır. Çarşı ve pazarlar önemli ticaret merkezleridir. Aynı zamanda âşıkların da uğrak mekânlarından biridir. Kimi zaman gözyaşlarını kimi zaman canlarını satıp karşılığında dert ve keder satın alırlar. Kötü giden ekonomik koşulların etkisiyle de şair, buse verip canlar alınan muhabbet pazarında eski alım satımın kalmadığını bildirmektedir:

Kanı ol bûse vermek cânlar almak ‘âdeti cânâ
Tehî sûk-ı muhabbet kalmamış eski alım satım

(Gazel, 368/3)

Sultan II. Mahmud döneminde artan fiyatlar ve yükselen enflasyonun Dîvân şairlerini ilgilendiren kısmı ise artan şarap fiyatlarıdır. Dîvân şairlerince sevgilinin dudakları, rengi ve tadı itibariyle şaraba teşbih edilir. Âşığın hem derdi hem de dermanı sevgilinin dudakları yahut bir damla şaraptır. Âşıklar için pahada yakutu geçen şaraba ulaşmak sevgiliye ve sevgilinin dudaklarına ulaşmak kadar zordur:

Yok katre bâde la‘l-i bütânveş ‘ilâc için
Yâkûtu geçdi nedret ile kıymet-i şarâb

(Gazel, 19/2)

Kıyafet Reformu/Fes Kullanımı

Fes; eskiden Osmanlılarda, bugün ise bazı İslam ülkelerinde kullanılan koyu kırmızı renkli, tepesinde kenara veya arkaya sarkan püskülleri olan, silindir şeklinde bir çeşit baş kıyafetidir. İlk kez II. Mahmud Dönemi’nde kullanılmaya başlanan fesin kullanımı ile ilgili uygulama, tüm sınıflara ait olmayıp daha ziyade devlet memurlarına yönelikti. Osmanlı Devleti’nde çeşitli din, ırk, tarikat ve meslek gruplarının kendilerine özgü kullandıkları serpuşları (başlık) vardı. Devlet adamlarının ise meslek ve rütbelerine göre farklı kavukları vardı. Cemiyet hayatındaki bu çeşitlilik hoş bir görüntü sergilemiyordu. Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra kavuk takma zorunluluğu kalkınca herkesin canının istediği şeyi takması, devlet memurlarının komik ve tuhaf bir şekilde görünmesine sebep olmuştur. Bu duruma çekidüzen vermek isteyen Padişah asker ve memurlara fes kullanmayı zorunlu kılarken halka herhangi bir yaptırımında bulunmamış, onları serpuş konusunda serbest bırakmıştır. Böylece fes, halk ile asker ve devlet memurlarını ayıran bir simge olmuştur (Karal 1998: 157-158).

1828 yılında kullanımı kabul edilen fes, Tunus ve Cezayir’de kullanılan Kuzey Afrika kökenli bir başlıktı. İstanbul’da bir kısım Balkanlı Hristiyan tarafından kullanıldığı için halkın bu başlığı kabullenmesi oldukça zor bir işti. Sultan II. Mahmud’un öncülüğünü yaptığı fesin, halk arasındaki kullanımını artırmak için ulemeden bazı mümtaz müderrislerin fes takması istenmiştir. 1829’da kıyafet reformu sivilleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Fesin ne derece İslami olduğu kaygısı yaşanırken yaklaşık bir yüzyıl sonra fes halk arasında öylesine benimsenmiştir ki Osmanlı ve İslam gelenekçiliği ile yerleşik değerlerin timsali olarak hedef tahtasına konulmuştur (Lewis 2014:141-142).

1845 yılında fes ile ilgili birtakım değişiklikler yapılır. Bu değişiklikler saray vakanüvisi Lütfi tarafından kaydedilmiştir:

Şu ana kadar, düzenli birliklerin ve devletin genel olarak tüm hizmetkârları ve tebaasının feslerine taktıkları püskül bükülmemiş ipekten yapılmaktaydı. Rüzgâr, yağmur ve benzeri nahoş etkilerin yol açtığı zarar nedeniyle püsküllerin her gün taranması kaçınılmaz bir mecburiyet hâline gelmişti. Püskülleri taramak için çoğunlukla Yahudi oğlanlar bugünün ayakkabı boyacıları gibi sokakta, çarşıda “Püskülünüzü tarayalım!” diye bağırarak dolaşırlar ve bu yolla para kazanırlardı. Kadınlar da taranmış püskülleri tepesi kalıpla düzleştirilmiş feslere takıyorlardı; başlarının üstünde daha kolay dursun diye fese bir tel yerleştiriyorlar ve fesin üstüne de kâğıt yerine gümüş bir tabaka koyuyorlardı. Bu ipekli püsküllere çok isabetli bir biçimde insanlar tarafından püsküllü bela adı takılmıştı. Bundan dolayı hem siviller hem de askerler için epeyce sıkıntıya yol açtığından, komutanların subayların ve ordu mensuplarının feslerinin tepesine tespit ve tayin edilen ağırlıkta örme püskül taktırmalarına, askerî törenlerde ferahi adı verilen yuvarlak metal tabaka biçiminde rütbe işaretlerinin takılmasına ve diğer sınıflardan olanların da ipek püskül yerine örme püskül kullanmasına karar verildi. (Lewis 2008: 142-43)

Devletin modernleşmesi için batılılaşmanın elzem görüldüğü ve pek çok alanda ıslahat yapıldığı bir döneme şahitlik eden şair İzzet Molla da fesin püskülünün ortaya çıkardığı toplumsal soruna değinmiştir. Şair, her ikisi de başta bulunan ve şekil olarak benzerlik gösteren sevgilinin zülûfleri ve fesin püskülleri arasında ilişki kurarak bunlardan birinin başa diğerinin ise gönle bela olduğunu söyler:

Başına ol demde gelir perçem-i cânân gibi püsküllü belâ hayf
(Kıt’a, 81)

Şair bir başka beyitte iletişim teknolojisinin henüz gelişmediği dönemlerde özel mesajların fesin püsküllerinin arasına koyulmasından yola çıkarak bir kurgu oluşturmuştur. Gelenek içerisinde sevgilinin zülûflerinin fitnelere sebep olması fesin püsküllerinin karmaşıklığı ile tahayyül edilmiştir. Şair, sevgilinin fesinin içinde, saçlarının arasında fitne mektubunun bulunduğunu bildirmektedir:

Bulduk fesinde nüsha-i sihr ü füsûnu biz
Mektûb-ı fitneyi arayın perçemindedir
(Gazel, 119/2)

Verem (Tüberküloz) Hastalığı

Binlerce yıldır var olan verem hastalığı, başta akciğerler olmak üzere vücudun iç organlarından kemiklerine kadar herhangi bir bölümünde hasara sebep olan bir virüsün yayılmasıdır. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu hastalık, Osmanlı coğrafyasında özellikle

XIX. yüzyılda Sultan II. Mahmud Dönemi’nde görülmeye başlamıştır. II. Mahmud, Mısır meselesi yüzünden oldukça yıpranmış, sağlığı bozulmuştur. Alkol aldığı da bilinen II. Mahmud’un akciğerlerindeki rahatsızlık kısa sürede tüberküloza çevirmiş, bir süre sonra da vefat etmiştir (Şahin 1999: 173). İçki ve eğlenceye düşkün olan II. Mahmud’un oğlu I. Abdülmecid’in ve haremde bulunan kadınların çoğunun, Nakşidil Sultan’ının, Sadrazam Ali Paşa’nın ve daha nicesinin yine veremden öldüğü bilinmektedir. II. Abdülhamid zamanında, XIX. yüzyılın sonlarına doğru bu hastalıkla mücadele etmek için girişimlerde bulunulmuş, ancak XX. yüzyılın başlarında başarılı sonuçlar alınmaya başlanmıştır.

Keçecizâde İzzet Molla, yüzyıllar boyunca kitlesel ölümlere sebep olan verem hastalığının vahametini örnek beyitte gözler önüne sermiştir. Vebanın İstanbul’u etkisi altına aldığı yıllarda vebadan kurtulduğunu, ancak vebanın bulaşma korkusunun vereme yakalanmaya sebep olacağını ifade ederek bu iki ölümcül bulaşıcı hastalığın toplumun sağlığını ve psikolojisini ne derece tehdit ettiğini göstermektedir. Ayrıca gama düşmenin, düşünmenin verem hastalığına yakalanmaya sebep olduğunu ve bu bulaşıcı hastalıklar yüzünden şehre karantina uygulandığını ifade etmektedir:

Korunmadan feleğin sehm-i ta’n-ı cevrenden
Korontina gamı bir kat da etdi tab’ı melûl

Vebâdan ölmedik ammâ vücûdumuz giderek
Gam-ı sirâyet-i tâ’ûndan olur meslûl

(Kaside, 35/26-27)

Kuduz Hastalığı

Dâü’l kelb yani kuduz hastalığı hem insanlarda hem de hayvanlarda görülebilen bulaşıcı bir hastalıktır. Kuduz; kuduza yakalanmış köpek, kurt, tilki, kedi gibi hayvanların insanları ısırması veya ısırığa bağlı yaralanmayla bulaşır. Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında uğraştığı bir illet olan kuduz hastalığının aşısı ve tedavisi için II. Abdülhamid döneminde ciddi önlemler alınmıştır. Ancak halk sağlığı ve toplum güvenliği için aşı kullanılmadan önce kuduz hastalığına yakalanan canlının itlaf edilmesi söz konusuydu. Hem Osmanlı hem de İslam kültüründe hayvanlara merhamet edilmesi yönünde telkinler bulunması, keyfi hayvan itlaflarının yapılması zaman içerisinde meseleyi siyasi bir sorun hâline getirmiştir (Özgün 2017: 491- 513). 1830 yılında Sultan II. Mahmud, sokak köpeklerini ortadan kaldırmaya yönelik bir girişimde bulunmuştur. İstanbul’daki mevcut köpekleri Marmara Adasına naklettirmiş, ancak nas ve müteassib

ulema bu kararın aleyhinde protestoda bulunmuş, hoşnut olmayanları teskin etmek için Sultan II. Mahmud iradesini geri almaya ve köpekleri İstanbul’a geri getirtmeye mecbur kalmıştır (Cevdet 1910: 50). Buna benzer birkaç vakanın yaşanması, kuduzu siyasi bir mesele hâline getirmiş, bundan dolayı ciddi adımlar atılmıştır.

Zaruret ve merhamet duygularının sorgulandığı bu vakada, İslam da kuduzun bulaştığı, tehlike arz eden durumlarda itlafi önermiştir. Şair, örnek beyitte Osmanlı toplumunun uğraştığı bu illetli hastalıktan ve bu hastalığın sebep olduğu ölümlerden bahseder. Toplumun başına kuduz lanetinin geldiğini beyan ederek bu lanetin bulaştığı henüz üç yaşındaki küçücük çocukların tabancayla vurularak öldürüldüklerini ifade eder. Bu vahşetin yaşanmasını arzulayan düşmanların da günahları kendi boyunlarına olsun diyerek üzüntüsünü, sitemini dile getirir:

Günâhı boynuna olsun ‘adû-yı bed-hâhın
Bu tavk-ı la’neti kıldı kabûl o kelb-i ‘akûr

Takıp miyânına şerbet yerine kan içiyor
Üçer yaşında çocuklar tabânçe-i billûr

(Kaside, 36/38-39)

Çiçek Hastalığı

Özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda hem Avrupa’nın hem de Osmanlı İmparatorluğu’nun karşılaştığı en önemli sağlık problemlerinden biri, çiçek hastalığıdır. Çiçek hastalığı, hem yetişkinlerde hem de çocuklarda görülebilen, irinli kabarcıklar dökerek yüz üzerinde kabarcıklar bırakan ateşli bir bulaşıcı hastalıktır. Çiçek hastalığının tedavisi için geçmişten günümüze çok farklı teknikler uygulanmış olsa da en etkili tekniği Avrupa, Osmanlılar vasıtasıyla öğrenme imkânına sahip olmuştur (Ünver 1948: 5-6). Çiçek hastalığının tedavisinde kullanılmak üzere geliştirilen aşı, Osmanlı tabipleri tarafından geliştirilmiş ve ilk kez bir çiçek aşısı kullanılmıştır (Eroğlu 2014: 196).

Çiçek hastalığı, İmparatorluk sınırları içerisinde hemen her vilayette görülmekle birlikte özellikle toplu hâlde yaşanan mekânlarda, taşrada hızlı bir şekilde yayılmıştır. Bu hastalık için ilk başlarda Osmanlıdan Avrupa’ya aşilar gönderilirken yayılan hastalığa mevcut aşiların yetersiz kalması sebebiyle Avrupa’dan ithal edilen aşı tüpleri kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Osmanlının içinde bulunduğu koşullar dikkate alınacak olursa çiçek hastalığının bulaşıcı olması ve tedavi yahut önlem amaçlı aşiların her yıl tekrarlanması söz konusu olması, aşiların Avrupa’dan gelmesi Osmanlının kendini büyük bir külfetin içinde bulmasına sebep olmuştur (Eroğlu 2014: 199).

Çiçek hastalığının başlangıçta etkili bir tedavisinin olmaması, virüsün çok hızlı bir şekilde tüm dünyada yayılması, tedavisi için aşının geliştirilmesine kadarki süreçte verilen uğraşlar, aşı geliştirildikten sonra da ithalatının uzun ve masraflı bir süreçten geçmesi, İstanbul’a ulaşan aşuların farklı vilayetlere ulaştırılması sürecinde yine aşuların bozulması sebebiyle etkili bir tedavinin sağlanamaması, ülkenin içinde bulunduğu koşullarla birlikte değerlendirildiğinde yaşanan kayıplar, acılar, çaresizlik toplumda derin etkiler bırakan travmatik sonuçların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yaklaşık üç yüzyıl boyunca etkili olan bu hastalığın o dönemin sanat eserlerine yansması da kaçınılmaz bir sonudur. Şair İzzet Molla, çiçek hastalığı yüzünden yaşadığı dönemde şahit olduğu kayıpları, özellikle de Sultan II. Mahmud’un çiçek hastalığına kurban ettiği evlatlarını ve yaşanan derin üzüntüyü yer yer bizlere aktarmaktadır.

Sultan II. Mahmud’un kızlarından Fatıma Sultan, Münire Sultan ve oğullarından Şehzade Hamid genç yaşta çiçek hastalığından vefat etmiştir:

Dâğdâr-ı hüzn olup ‘İzzet dedi târîhini
Fâtıma Sultân çiçekden ‘adne kıldı intikâl (1240)

(Tarih, 88/4)

‘İzzet gören târîhimi bülbül gibi eyler figân
Gül-nahl idi Sultân Hamîd soldu çiçekden geçti âh (1240)

(Tarih, 87/5)

Şair İzzet Molla, H.1241/M. 1825-26 yılına işaret eden ayrıca bir tarih kaleme almıştır. Şair, bu tarih ile hem Münire Sultan’ın vefatını haber vermiş hem de Sultan II. Mahmud’un 1825 yılında aynı ay içerisinde 3 evladını çiçek hastalığından kaybettiğini yinelemiştir:

Bir şâhzâde iki sultân gidip çiçekden
Bir ayda üç musîbet gördü bu çeşm-i giryân

Mahmûd Hâna Mevlâ ecr-i ‘azîm versin
Şâyestedir o şâha eltâf-ı Rabb-i Mennân

İştekte oldu hâmem ‘İzzet yazınca târîh
Sad hayf kim çiçekden gitdi Münîre Sultân (1241)

(Tarih, 100)

Tâ’ûn/Veba Hastalığı

Kitlelesel ölümlere sebep olan tâ’ûn, bir veba hastalığıdır. Hz. Peygamber, yüzyıllar boyunca ölümlere sebep olan veba hastalığının, geçmişte bir gruba ve İsrailoğulları’na

ceza olarak gönderilen bir hastalık olduğunu belirtmiş ve bir yerde veba salgını olduğunu duyanların da buraya gitmemeleri hususunda ikaz etmiştir.

İslam tarihinde pek çok tâ’ûn olayı kaydedilmiştir. Özellikle Mekke, Şam gibi coğrafyalarda etkili olmuştur. II. Abbasi Halifesi Mansûr-ı Devânîkî’nin meclisinde geçtiği tahayyül edilen bir konuşma şair tarafından tahkiye edilmiştir: O dönemde halk Şam bölgesinde validen şikâyetçidir ve bunu halifeye bildirirler. Halife ise bölgede tâ’ûn olmadığına şükretmelerini söyler. Halk nezdinde valinin zulmünün de en az tâ’ûn kadar şiddetli olduğu söylenerek zulmün şiddeti anlatılmak istenmiştir. Neredeyse insanlık tarihi kadar köklü bir hastalık olan tâ’ûn, toplumda derin yaralar açmış ve insanlığın bilinçaltına kodlanmıştır. Bundan ötürüdür ki bugün olmasa dahi geriye dönük zamansal kurgularda tâ’ûn ve benzeri etkiye sahip travmatik olaylar ve olgular metinler aracılığıyla gün yüzüne çıkmaktadır:

Mansûra gelip ahâlî-i Şâm
Vâlîleri zulmün etmiş i’lâm

Mansûr demiş ki lutf-ı Bârî
Tâ’ûn yok beldenizde bârî

Etmiş birisi hitaba âgâz
Olmuş ol cevâbla sühan-sâz

Bitmekse murâdınız ahâlî
Tâ’ûn yerine yeter bu vâlî

Tâ’ûn ola hem de zulm-i cân-sûz
Bir koltuğa sığmaz iki karpuz

(Manzum Hikayeler, 2)

İstanbul’da 1811 yılının sonlarında ortaya çıkan ve 1812 yılı boyunca devam eden veba salgını, 1813 yılının başlarında bitmiştir (Beyhan 2008: 1030). Salgının en şiddetli yaşandığı 1812 yılında, İstanbul’da pek çok sıkıntı bir arada yaşanmıştır. Şehir ahalisi, zahire kıtlığından dolayı geçim sıkıntısı yaşamış, fırın önlerinde uzun kuyruklar oluşmuş, meyve ve et sıkıntısı baş göstermiştir. Şehirde pahalılık o kadar artmıştır ki İstanbul artık zenginlerin yaşam mahalline dönüşmeye başlamıştır (Turna 2011: 1). Şair, bizi İstanbul’da veba salgının yoğun bir şekilde görüldüğü, pek çok kişinin vebadan öldüğü yıllara götürür:

Hayli erbâb-ı şekâ kırdı bu yıl gerçi vebâ
Zâhir oldu mesel-i mürde belâ zinde belâ

(Mukatta’ât, 99)

1812 veba salgını, yüzbinlerce insanın ölmesine sebep olmuştur (Panzac 2011: 183). Bu salgının Mısır’dan İzmir’e, oradan da Galata’ya gelen bir gemi ile yayıldığı bilinmektedir. Hastalık, karaya çıkan tayfaların gittiği Beyoğlu, Galata ve Tatavla’da ortaya çıkmış, burada oturan Rum ve Ermenilerin Fener ve Kumkapı’daki akrabalarının yanına kaçmalarıyla tüm kente yayılmıştır (Yıldırım 2010: 56-57). Osmanlı toplumuna ve yönetimine göre vebanın sebebi, toplumda ahlaksızlığın artması, bekâr odalarının sayısının artmasına bağlı olarak da zinanın yaygınlaşmasıdır. Bu yüzden Sultan II. Mahmud, bu salgını fırsat bilerek bekâr odalarının çoğunu yıktırmıştır. Bu açıklamalara paralel olarak şair de veba hastalığı için “kâfir derd” ifadesini kullanır. Şair ayrıca vebaya yakalanmasının sebebi olarak uğursuz rakibi görmektedir:

Mürde oldu cân u dil ta’n-ı rakîb-i şûmdan
Bak şu kâfir derde kim tâ’ûn bir mevtâ iki

(Gazel, 533/5)

Şair, 1812 yılında baş gösteren veba salgını için ayrıca bir tarih manzumesi kaleme almış, manzumede 1812’yi veba yılı olarak adlandırmış, geçen bir yılda pek çok insanın bu hastalık yüzünden vefat ettiğini ifade etmiştir. “Eğer şâirin arzusu yerine getirilebilse, İstanbul’da üzerine 1812 tarihli bu manzume yazılmış 200-300 bin mezarın olacağı tahmin edilmektedir” (Ceylan 2005: 22):

Havâyı eyledi tesmîm bir ufûnet ile
Bekâyâ bir nice mihmân savdı çarh-ı le’îm

Bu yıl ki sâl-i vebâdır gidip bi-emri’llâh
Bu ismle nice âdem olur cinânda mukim

Yazılsa her birine elverir şu târîhim
Na’îm-i cenneti kıldı makâm-ı İbrâhîm (1227)

(Tarih, 250)

Sonuç

Klasik Türk şiiri, Türk dilinin inceliklerinin ve sanatkârane söyleyişlerinin sergilendiği, Türk kültür ve medeniyetine ait unsurlar tarafından şekillenen beş yüz yıllık bir gelenektir. Klasik şiirin geleneksel bir kurgusu bulunmakla birlikte bir de gelenekselliğin içinde farklı dönem ve coğrafyalara ait siyasî, askerî, malî ve idarî hayatına dair unsurları ihtiva etmektedir. XIX. yüzyıl klasik Türk şiirinin son temsilcilerinden biri olan Keçecizâde İzzet Molla, *Dîvânı*’nda yaşadığı çağın sosyal yaşantısından fazlasıyla istifade etmiş, en sade söyleyişlerle hem Türk dilinin bir sanat ve şiir dili olduğunu bir kez daha göstermiş hem de deyim, atasözü, halk söyleyişlerini, yerel

motifleri ve günlük hayata dair pek çok detayı kullanarak Osmanlı-Türk kültürüne ait unsurların yaşatılmasında ve gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir vazife üstlenmiştir.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde devlet ve cemiyet bünyesinde bir dizi reform yapılmıştır. Milliyetçilik fikirlerinin hızla yayıldığı kozmopolit Osmanlı toplumunda bir yandan iç ve dış isyanlar bastırılmaya çalışılırken diğer taraftan tüm müesseseler modernleştirilmeye çalışılmıştır. Batının referans alındığı bu dönem, halk desteğini alamayan Osmanlı’nın birçok felaketi bir arada yaşadığı bir dönem olmuştur. Antep ve Halep depremi, İstanbul yangınları ve çeşitli salgın hastalıklar binlerce kişinin ölümüne sebep olmuş, özellikle 1812-1813 veba yılı olarak adlandırılmıştır. Her ne kadar bazı kaynaklarda XIX. yüzyıl, Osmanlı yaşam standartlarının yükselişe geçtiği bir dönem olarak geçse de beyitler sayesinde yaptığımız araştırmalar ve edindiğimiz bulgular bu yüzyılın Osmanlı’nın en zor dönemi olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Keçecizâde İzzet Molla, sadece menfi durumlardan ve olaylardan bahsetmemiş, aynı zamanda kuyruklu yıldızın görülmesi, boğazın donması, faal eğlence mekanları, mesire alanları ile çeşitli âdet ve inanışlara ait unsurlardan da bahsetmiştir. Bu bakımdan şairin eseri hem olayların ve mimari eserlerin tarihinden, içeriğinden bahsetmesi hem de günlük hayatın akışında var olan veya meydana gelen olay ve uygulamaları yansıtması bakımından oldukça önemlidir. Sonuç olarak diyebiliriz ki, Keçecizâde İzzet Molla’nın *Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr* adlı eseri sadece sanatsal kaygılar güdülerek kaleme alınmış edebi bir eser değil, aynı zamanda beyit beyit işlenmiş bir tarihî kaynak, XIX. yüzyıl Osmanlı sosyal hayatına açılan bir pencere, halk kültürünü anlatan folklorik bir eser, yaşamın şiirle bütünleştiği eşsiz bir eserdir.

Kaynakça

BÖLÜKBAŞI, Ömerül Faruk (2013). *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

BÖLÜKBAŞI, Ömerül Faruk (2016). “1788-1825 (Hicrî 1203-1240) Dönemine Ait Bir İcmâl Defterine Göre Darphanenin Maden Temin ve Sikke Darp Faaliyeti”, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1: 92-119, Kırşehir.

CEVDET, Ahmet (1910). “Köpekler”, *Tenkid Dergisi*, 4: 50-55, İstanbul.

CEYLAN, Ömür (2005). “Ölümün Unutulan Adı Veba”, *Dergâh Dergisi*, Nisan C:16, 182: 22-28, İstanbul.

CEYLAN, Ömür; YILMAZ, Ozan (2005). *Hazâna Sürgün Bahâr, Keçecizâde İzzet Molla ve Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr*, İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.

CEZAR, Yavuz (1986). *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, İstanbul: Alan Yayıncılık.

EROĞLU, Haldun; DİNÇ, Güven; ŞİMŞEK, Fatma (2014). “Osmanlı İmparatorluğunda Telkîh-i Cüderî (Çiçek Aşısı)”, *Milli Folklor Dergisi*, 26: 193-208.

KAHRAMAN, Atıf (1995). *Osmanlı Devletinde Spor*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KALELİ, Hüseyin (2002). “Osmanlı Madeni Para Rejiminde Enflasyona Yol Açması Bakımından Tağşişler ve Sebepleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7: 189-206, Isparta.

KARAL, Enver Ziya (1998). *Osmanlı Tarihi*, Cilt,5. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KAYNAR, Hakan (2014). “Muhabbet Baki Mahbubân Kayıp, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Meyhaneler”, *İstanbul Araştırmaları Yıllığı*, 3: 1-22, İstanbul

KORKMAZ, Ramazan (2000). “Keçecizade İzzet Molla (Hayatı-Sanatı-Edebî Kişiliği)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1:93-117, Elazığ.

KÖSE, Osman (2007). “XVIII. Yüzyıl Sonları Rus ve Avusturya Savaşları Esnasında Osmanlı Devletinde Bir Uygulama: İstanbul’da İçki ve Fuhuş Yasağı”, *Turkish Studies Dergisi*, 2: 104-123.

LEWIS, Bernard (2014). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, çev. Boğaç Babür Turna, 7. Baskı, Ankara: Arkadaş Yayınevi.

MADRAN, Emre (2012). “Tarihte Antakya-Adana-Mersin Depremleri Bir Kaynakça Denemesi”, *Güney Mimarlık Dergisi*, 7: 24-26, Adana.

ÖZGÜN, Cihan (2017). “Osmanlı Devleti’nin Son Zamanlarında Bir İletle Yüzleşmek: Devletin Resmi Tutumu Bağlamında Dâü’l-Kelb (Kuduz Hastalığı)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXII: 491-529.

PAMUK, Şevket (2000). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

PANZAC, Daniel (2011). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Veba (1700-1850)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

RASİM, Ahmet (1994). *Osmanlı Tarihi (Seçmeler)*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

ŞAHİN, Bekir (1999). *Osmanlı Ansiklopedisi*, İstanbul: İz Yayıncılık.

TABAKOĞLU, Ahmet (2000). *Türk İktisat Tarihi*, 5. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.

TOPRAK, Serap (2015). “19. Yüzyıl Milliyetçilik Çıkmazında Rumlar”, *Yeni Türkiye Dergisi*, 68: 2840-2884.

TURNA, Nalan (2011). “İstanbul’un Veba ile İmtihanı: 1811-1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum ve Ekonomi”, *Studies Of The Ottoman Domain*, 1: 1-36.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (1997). “Haliç”. Cilt 15, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (2000). “İçki” Cilt 21, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

UÇAROL, Rıfat (1995). *Siyasi Tarih*, 4. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.

ÜNVER, A. İsmail (1948). *Türkiye’de Çiçek Aşısı ve Tarihi*, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.

YILDIRIM, Nuran (2010). *İstanbul’un Sağlık Tarihi*, İstanbul: İstanbul Avrupa Kültür Başkenti Ajansı.